

**Управління культури,
туризму та охорони культурної спадщини
Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації**

**ЦБС Оболонського району м. Києва
ЦПРБ ім. О.С. Пушкіна**

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОГЛЯД

«КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ І ВОЛОДИМИРОВИЧ - ЧАСИ МУДРОГО ПРАВЛІННЯ»

1

**(З НАГОДИ СВЯТКУВАННЯ 1035-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ КИЇВСЬКОГО
ЯРОСЛАВА МУДРОГО (978-1054))**

Київ - 2013

ББК

91.9:63+63.3(4УКР)4

К54

Князь Ярослав І Володимирович - часи мудрого правління [Текст] : інформаційний огляд з нагоди святкування 1035-річчя від дня народження Великого князя київського Ярослава Мудрого (978-1054) / укладач В.В. Дорогих. – К. : ЦПРБ ім. О.С. Пушкіна ЦБС Оболонського р-ну м. Києва, 2013. - 44 с. - (Видатні люди світу)

2

Інформаційний огляд «Князь Ярослав І Володимирович - часи мудрого правління», що увійшов до серії «Видатні люди світу», підготовлено з нагоди святкування у 2013 році 1035-річчя від дня народження Великого князя київського Ярослава Мудрого. Видання містить цікаву інформацію про життя та прихід до влади князя Ярослава і становлення його міжнародних дипломатичних зв'язків у тогочасній Європі. Воно підкреслює визначну роль Ярослава у державотворенні, впровадженні першої законотворчої бази та бурхливому культурному розвитку Київської Русі. Огляд призначений для широкого кола читачів і має зацікавити усіх небайдужих до вивчення київської минувщини та історії нашого народу.

Видання підготовлено відділом інформаційно-аналітичної та маркетингової роботи ЦПРБ ім. О.С. Пушкіна ЦБС Оболонського району м. Києва.

Укладач В.В. Дорогих

Відповідальна за випуск О.М. Львович

© Укладач Вікторія Дорогих, 2013

© ЦПРБ ім. О.С. Пушкіна, 2013

ЗМІСТ:

ПЕРЕДМОВА	4
РІЗНІ ВЕРСІЇ ЩОДО РОКІВ ЖИТТЯ ЯРОСЛАВА. ТАЄМНИЦЯ ПОХОДЖЕННЯ.....	5
ЮНІ РОКИ. РОСТОВСЬКИЙ ПЕРІОД КНЯЖІННЯ ЯРОСЛАВА.....	10
НОВГОРОДСЬКИЙ ПЕРІОД КНЯЖІННЯ.....	11
ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ЗА КИЇВСЬКИЙ ПРЕСТОЛ.....	14
ОСТАННЯ БИТВА ЗІ СВЯТОПОЛКОМ.....	17
НА КИЇВСЬКОМУ ПРЕСТОЛІ - ПЕРШІ КРОКИ НОВОГО КНЯЗЯ.....	20
ДОСЯГНЕННЯ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА.....	24
КАНОНІЗАЦІЯ.....	31
ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ЯРОСЛАВА І ВОЛОДИМИРОВИЧА.....	32
УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У НАШ ЧАС.....	37
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	42

ПЕРЕДМОВА:

У відомостях про життя Ярослава І Володимировича, який згодом отримав ім'я Мудрого, досі залишається багато суперечливих, маловідомих та, навіть, таємничих фактів, що й тепер дають поштовх для палкого обговорення, побудови багатьох, іноді дивовижних, наукових гіпотез і припущень. Та безперечним фактом залишається те, що протягом багатьох століть постать князя Ярослава Мудрого, одного з перших правителів Київської Русі, який перетворив своє князівство на могутню європейську державу, викликає захоплення і надзвичайну зацікавленість не лише з боку фахівців, але й усіх людей, що досліджують минуле та шанують історію.

4

Ярослав у літописах виступає то як жорстокий та хитрий правитель, то як героїчний захисник та визволитель свого народу, то як безжалісний воїн, а то - як тихий, розсудливий, мирний книжник-просвітитель, покровитель мистецтв та захисник духовності. Усе це свідчить про надзвичайну силу цієї людської особистості та її багатогранність, адже ім'я Ярослава пройшло крізь віки та стало символом процвітання держави, мудрого й розсудливого правління.

Про князя і сьогодні багато пишуть історики, мистецтвознавці, поети та письменники, знімають кінострічки режисери. Його постать увічнена у бронзі та камені, його ім'ям названі вулиці, а його зображення поглядають на нас з живописних полотен, численних книжкових ілюстрацій й, навіть, банкнот та ювілейних монет.

Князь Ярослав виступає не завмерлим експонатом музейної колекції, а дієвим персонажем історії, який проніс до нашого часу спогади про славу і могутність Київської Русі, про її мужній та сповнений християнської духовності народ, нащадками якого є ми, сьогоднішнє покоління.

Видання присвячене 1035-й річниці від дня народження Великого князя київського Ярослава І Володимировича. Воно увійшло до серії «Видатні люди світу» і має познайомити усіх зацікавлених читачів із захоплюючими подіями життя князя Ярослава та важливими досягненнями цього видатного правителя Київської Русі, який заклав основу сучасної державності та принципи її самобутності, а також утвердив на цій землі православну духовність.

ЯРОСЛАВ І ВОЛОДИМИРОВИЧ (МУДРИЙ)

Ярослав І Володимирович (Мудрий) (* близько 978 — † 20 лютого 1054, Вишгород) — Ростовський князь (987–1010), Новгородський князь (1010–1034), Великий князь Київський (1016–1018, 1019–1054), святий.

У хрещенні мав ім'я Георгій (або Юрій — пізніша форма імені Георгій, широко поширена в давньоруській мові, у XI–XII ст. воно мало вигляд Гюрьгі).

5

РІЗНІ ВЕРСІЇ ЩОДО РОКІВ ЖИТТЯ ЯРОСЛАВА. ТАЄМНИЦЯ ПОХОДЖЕННЯ.

Ярослав І був сином хрестителя Русі князя Володимира Святославича з династії Рюриковичів. Вперше його ім'я згадується у «Повісті минулих літ» у статті від 6488 (980) року, де розповідається про одруження князя Володимира Святославича та полоцької княжни Рогнеди. Далі у тексті називаються імена чотирьох синів, які народилися від цього шлюбу: Ізяслава, Мстислава, Ярослава і Всеволода. У статті від 6562 (1054) року зазначається, що Ярослав прожив 76 років. Тож, згідно із цими літописними повідомленнями, історики вивели у свій час, що народився він у 978 році. Ця дата є найбільш уживаною в літературі й сьогодні.

Та оскільки рік народження князя Ярослава у літописі не зазначено, а у самому його тексті трапляються логічні неточності, серед науковців не вщухають дискусії щодо року народження князя.

Так, у літописній статті «Повісті минулих літ» від 6524 (1016) року розповідається про вокняжіння Ярослава у Києві і зазначається, що «Бе же Ярославъ тогда · кѣѣ · лѣтъ» (тобто - «Було тоді Ярославові - 28 років»). Якщо вірити цій звістці, то Ярослав мав народитися у 988 році або 989 році. Деякі історики вважали, що літописець помилився, а у тексті мало бути зазначено не 28, а 38 років.

У Розкольникі, Голіцинському і Хрущовському літописах, які вивчав історик В.М.Татищев (ці літописи, на жаль, не збереглися до нашого часу), було вже три варіанти: за ними вокняжіння Ярослава у Києві відбулося, коли йому було відповідно 23 роки, 28 і 34 роки. У деяких пізніх літописах вказувалося вже навіть не 28, а 18 років (Софійський перший літопис, Архангелогородський літопис, Іпатіївський літопис).

6 Однак у Лаврентіївському літописі було зазначено, що «І б тоді Ярослав Новгороді років 28». Це твердження дало підставу історикові С.М. Соловйову припустити, що звістка належить до тривалості новгородського князювання Ярослава: якщо прийняти правильним 18 років - то з 998 року. Але якщо відштовхуватися від 28 років, то історик вважав, що літописець мав на увазі сукупне правління Ярослава у Ростові та Новгороді з 988 року. Соловйов також сумнівався у правильності звісток про те, що Ярославу в рік смерті було 76 років.

З урахуванням того, що Володимир взяв Рогнеду за дружину в 978 році, а Ярослава вважають третім сином Рогнеди, то він не міг народитися у 978 році. На думку істориків, твердження літопису, що Ярославу було 76 років, з'явилося для того, щоб представити Ярослава старшим за його брата Святополка. Однак є свідчення про те, що саме Святополк був старшим із синів на момент смерті князя Володимира. Це підтверджують й слова молодшого брата Бориса, які він сказав своїй дружині, не бажаючи йти війною на Київ та визнаючи старшість Святополка: «Він же рѣче · Не буди мнѣ в'знаті рук на брата стар'шаго · аще і отців ми умре · то сь ми буди Вь батька м'сто...».

На даний момент факт старшинства Святополка вважається доведеним, а вказівка віку Ярослава свідчить про те, що літописець намагався представити старшим саме його, доводячи таким чином право Ярослава на велике княжіння у Києві.

Додаткові відомості про вік Ярослава на момент смерті представляють і дані дослідження кісткових рештків Ярослава, що були проведені в 1939-1940 роках. Д. Г. Рохлін вказував, що Ярослав у момент смерті було більше 50 років і вважав ймовірним роком його народження 986 рік. Однак В.В. Гінзбург зазначав, що Ярослав було 60-70 років. Спираючися на ці дані, можна визначити, що Ярослав міг народитися у період між 983 і 986 роками.

Крім того, деякі історики, зокрема М. І. Костомаров, висловлювали сумніви про те, що Ярослав був сином Рогнеди, адже існували записи, де зазначалося, що єдиним сином Рогнеди був Ізяслав. Непрямим підтвердженням цієї гіпотези М.І. Костомаров вважав згадки про родову неприязнь, яка існувала між нащадками Ізяслава та Ярослава. З роду в рід передавалася жахлива історія одруження Володимира на Рогнеді, що сталася ще за часів дохристиянського правління батька Ярослава.

За переказом літопису, на той час молодий новгородський князь Володимир, менший син князя Святослава від його коханки-ключниці Малуші, був ще язичником. Він запекло боровся з двома своїми старшими братами за київський престол, мав жорстокий норов та жив у розпусті, тримаючи біля себе численних офіційних дружин та ще близько 800 наложниць. Володимир забажав взяти собі за дружину ще й дочку полоцького князя Рогволода, але йому було відмовлено, адже княжну Рогнеду тоді вже просватали за Ярополка - старшого брата Володимира, який був законним київським князем. Згідно іншої літописної звістки, Рогнеда мала стати дружиною середнього брата - Олега, древлянського князя.

Так було чи ні, але Володимир страшенно розгнівався, отримавши відмову. Тож, під час походу на Київ, він несподівано увірвався зі своїм варязьким військом до міста Полоцька, захопив та зруйнував його, стратив усю родину княжни та силою взяв собі Рогнеду за дружину. Так він помстився старшому братові та послабив його політичні позиції, адже Полоцьк тоді був союзником Києва.

Скоро Володимир переміг у війні та підступно, за допомогою зрадника, під час мирних переговорів позбавив життя свого старшого брата Ярополка. Володимир посів у Києві княжити - сюди ж він привіз й Рогнеду. Княжна скорилася силі, та, навіть народивши від Володимира сина та кількох дочок, не забула наруги.

Володимир незабаром полишив її, захоплюючися іншими жінками. Скоро стало відомо, що князь заради укріплення держави на міжнародній арені, все частіше замислюється над прийняттям християнства та одруженням із грецькою царівною Анною, сестрою імператорів Василя та Костянтина.

Це було серйозною загрозою для Рогнеди та її дітей, адже за християнською традицією визнається лише освячений шлюб із однією законною дружиною і, відповідно, спадкоємцями можуть бути лише діти від цього шлюбу. У разі прийняття Володимиром християнства та одруження його з християнською царівною, Рогнеді та її дітям загрожувало вигнання й забуття. Тоді Рогнеда вирішила, що настав слушний час помститися чоловікові за себе, свого батька, страчений рід та численні подружні зради. Вона спробувала заколоти князя уві сні, але той раптово прокинувся і встиг перехопити її руку.

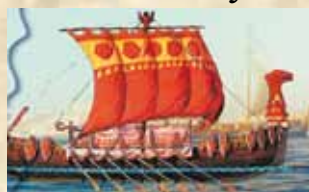
Він суворо звелів Рогнеді одягтися у весільне вбрання й чекати на нього у багато прибраному покої. Князь збирався власноруч стратити непокірну.

*Замах Рогнеди на Володимира, ліворуч - Ізяслав.
Мініатюра у Радзивіллівському літописі, XV ст.*

Але княгиня привела із собою маленького сина Ізяслава і, коли Володимир увійшов із мечем наголо, хлопчик, також тримаючи меча у руці, закрив собою матір та вигукнув: «Батько, ти гадаєш, що ти тут сам?».

Вражений цим, князь не зміг підняти руку на дружину у присутності сина. Він кинув меча та звелів зібрати суд бояр. Бояри, знаючи тяжку провину самого князя перед Рогнедою, порадилися та відповіли: «Не вбивай її заради дитяти: поверни їй із сином вотчину її батька Рогволода та відішли від

себе».

Князь Володимир, на диво, прислухався до бояр та відпустив Рогнеду із сином до Полоцька - по суті, це було вигнання.

*Володимир хоче покарати Рогнеду, але на її захист стає Ізяслав.
Мініатюра у Радзивілівському літописі, XV ст.*

З того часу Полоцьк завжди був відособленим від інших Руських земель та не сплачував данини Києву. Згодом, попри своє незалежне становище, нащадки Ізяслава постійно ворогували із нащадками Ярослава, адже першим у спадок залишилися лише Полоцькі землі, а другим - вся решта Руських земель.

Вищезгадана трагічна історія Володимира та Рогнеди, у якій згадка була лише про їх єдиного сина Ізяслава, надала історикам можливість припустити, що Ярослав міг не бути сином Рогнеди, так само, як міг не бути і єдиноутробним братом іншим сином Володимира. Вже багато років серед вчених точаться дискусії, висловлюються різні припущення щодо його походження. Але літописний матеріал іноді не дуже певний - розбіжності часто трапляються навіть щодо старшості синів Володимира. Походження Ярослава огорнуто таємницею й досі, але офіційно його прийнято вважати сином Рогнеди.

Відомо, що сам князь Володимир більш за всіх синів любив молодших своїх дітей - Бориса та Гліба, які, вірогідніше за все, були від християнської дружини Анни.

Мабуть, відкинувши язичництво й ставши християнином, Володимир

надавав їм перевагу перед іншими його синами, вважаючи їх більш законними за народженням, оскільки з їх матір'ю він був поєднаний християнським шлюбом. Також вони, окрім того, по лінії матері мали походження від царського роду.

Розмістивши по землях руських інших своїх синів, Володимир тримав Бориса та Гліба біля себе у Києві. Його наміри визнати молодших дітей спадкоємцями київського престолу озброювало Ярослава проти Володимира, який літами був старший за Бориса та Гліба.

Ще більше це гнівало Святополка, адже після смерті найстаршого сина Володимира, Вишеслава, Святополк був тепер найстаршим з братів. Однак, його право на першість було сумнівним навіть ще до появи у Володимира інших дітей - у літописах Святополк визнається сином монахині-грекині, дружини Ярополка, яку Володимир узяв собі силою, коли вбив старшого свого брата та захопив Київ. Як кажуть, скоро дізналися, що вона була вагітною, але неможливо було визначити, чи був Святополк сином Ярополка чи Володимира. В літописах Святополка називають «сином двох батьків». Сам Володимир утримував його подалі від себе.

ЮНІ РОКИ - РОСТОВСЬКИЙ ПЕРІОД КНЯЖІННЯ ЯРОСЛАВА.

У «Повісті минулих літ» за 6496 (988) рік повідомляється про те, що Володимир Святославич посадив Ярослава княжити у Ростово-Суздальській землі. Вважається, що хлопцеві тоді було близько десяти років. Однак зазначена в цій статті дата, 988 рік, досить умовна, оскільки в неї вмістилося багато подій. Історик Олексій Карпов припускає, що Ярослав міг виїхати до Ростова не раніше 989 року.

Про правління Ярослава в Ростові, окрім самого факту посадження на стіл, відомостей дуже мало і вони усі носять більш пізній і легендарний характер - їх історична достовірність мала. Хоча й відомо, що діти князів були вимушені дорослішати швидше за усіх інших дітей, зрозуміло, що 10-річний хлопчик управляв не сам, а реальна влада належала посланому разом із ним наставнику. Цим наставником міг бути згадуваний у літописі від 1018 року «годувальник і воєвода ім'ям Буди (або Будий)». Пізніше у Новгороді він був

найближчим соратником Ярослава. «Годувальник» у період новгородського князювання Ярославові вже не був потрібен, тож, цілком ймовірно, що Будий був вихователем юного князя ще під час ростовського князювання.

Із часом правління Ярослава у Ростові пов'язують заснування міста Ярославля, названого на честь князя. Вперше згадується Ярославль у «Повісті минулих літ» під 1071 роком. Відповідно до одного із переказів, Ярослав подорожував Волгою від Новгороду до Ростова. Під час цієї мандрівки на нього напав ведмідь, якого Ярослав власноруч зарубав сокирою. Після цього князь наказав поставити на місці понад Волгою невелику дерев'яну фортецю й назвати її на свою честь - Ярославль.

Ці події знайшли відображення у гербі міста та увійшли до «Оповіді про побудову града Ярославля», опублікованої у 1877 році. Згідно із дослідженнями історика і археолога М. М. Вороніна, легенду було створено у XVIII-XIX століттях, однак основою для цього «Сказання» став давній культ ведмеда, традиційний для племен, що мешкали у лісовій смузі сучасної Росії.

У 1958-1959 роках ярославльський історик М. Г. Мейерович довів, що місто з'явилося не раніше 1010 року. Ця дата й досі вважається часом заснування Ярославля.

11

НОВГОРОДСЬКИЙ ПЕРІОД КНЯЖІННЯ.

Після смерті Вишеслава, старшого сина Володимира, який князував у Новгороді, Святополк за принципом старшості мав би отримати у спадок Новгород, а згодом і Київ. Та Володимир вважав за краще залишити його у Турові. Наступний за старшинством син Ізяслав до того моменту теж помер, проте він ще за життя був фактично позбавлений права на спадок - йому був відданий у володіння Полоцьк. Володимир відіслав до Новгорода Ярослава.

Новгородське князівство мало набагато вищий статус, ніж Ростовсько-Суздальське. Тож, можна припустити, що Володимир вбачав у Ярославові риси гарного, вправного, кмітливого та сильного правителя. Та

новгородський князь все одно мав підлегле становище і сплачував данину Києву у сумі 2000 гривень (2/3 зібраної у Новгороді та підпорядкованих йому землях). Проте 1/3 (1000 гривень) залишалася на утримання князя і його війська, кількість якого поступалася лише дружині київського князя.

Про новгородське правління Ярослава до 1014 року також збереглося небагато свідчень. Ймовірно, що з Ростова Ярослав спочатку відправився до Києва, а звідти вже виїхав до Новгорода. Прибув він туди не раніше 1011 року. Зазвичай, новгородські князі з часів Рюрика жили на Городищі біля Новгороду, але Ярослав оселився у самому місті, яке було на той час значним поселенням.

Його княжий двір розташовувався на Торговій стороні Волхова - місце отримало назву «Ярославове дворище». Крім того, у Ярослава була ще й замиська резиденція у «сельці Ракома на півдні від Новгорода». Ймовірно, що саме у цей період Ярослав одружився - ім'я його першої дружини невідомо, але історики вважають, що її могли звали Ганна.

12 Під час розкопок у Новгороді археологи знайшли унікальну свинцеву печатку Ярослава Мудрого, що колись була підвішана до княжої грамоти. На одній її стороні зображений святий воїн Георгій із списом та щитом, на іншій - сам князь Ярослав: порівняно молодий та безбородий чоловік у плащі та шоломі, з вусами, що стирчать. Зрозуміло, що цей портрет, виконаний для печатки, досить умовний і не передає справжніх рис людини. Але це єдине відоме нам прижиттєве зображення Ярослава, що збереглося до теперішнього часу.

Ярослав Мудрий на княжій печатці. Княжий знак Ярослава Мудрого.

Важко визначити, чи добрі стосунки склалися у нового князя із місцевою новгородською аристократією. У подальшому новгородці часто підтримували Ярослава у військових походах і наступних війнах із Києвом, адже це відповідало їх гарячому прагненню щодо вивільнення з-під опіки та економічного тиску Києва. З іншого ж боку, є багато згадок про суворе та навіть вороже ставлення Ярослава до поважних й шанованих новгородських «мужів», а також про невдоволення ним останніх. Це може пояснюватися і особистими причинами - як надмірною владністю новгородського князя, так і особливими традиціями, що склалися у Новгороді. Тут в управлінні значну роль відігравало народне зібрання - віче, що суттєво обмежувало дії князя, а з прийняттям християнства, долучатися до усіх важливих рішень стали ще й єпископ, голова місцевої церковної організації, а також тисяцький, що стояв на чолі міського ополчення - «тисячі».

За часів Ярослава єпископом був Іоаким Корсунянин, людина непересічна - він беззмінно очолював Новгородську церкву протягом перших сорока двох років її існування. Він був поставлений на кафедру, ймовірно, у 989 або 990 році і перебував на ній до своєї смерті у 1030 році.

Єпископ Іоаким, мабуть, від самого початку - тобто ще до появи тут Ярослава - знехтував Городищем і обрав для свого поселення острівцець на «Софійській» стороні Новгорода, що утворювався двома рукавами струмка, який впадав до Волхова. Окрім власних хоромів владики, тут був поставлений храм святих Іоакима і Ганни. Новгородські літописи більш пізнього часу називають його першим кам'яним храмом Новгорода. Будинок владики мав укріплення, що саме й стали основою для майбутніх укріплень всього міста. Тут же, поблизу владичного двору, знаходився і дерев'яний собор Святої Софії. Новгородські літописці захоплено відгукуються про цю «чесно влаштовану і прикрашену» церкву, що мала 13 «верхів», тобто глав-куполів.

Ця дерев'яна церква згоріла в 40-і роки XI століття та стала попередницею майбутнього кам'яного Софійського собору, якому судилося на століття стати символом і уособленням середньовічного Новгорода.

13

ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ЗА КИЇВСЬКИЙ ПРЕСТОЛ.

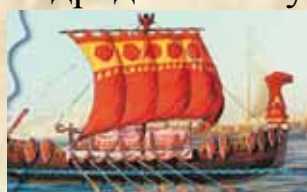

14

Наприкінці свого правління, як вже згадувалося раніше, князь Володимир розподілив між старшими синами віддалені землі, але залишив біля себе у Києві молодших дітей Бориса та Гліба з явними намірами передати одному із них київське князівство. Старших синів це дуже обурювало.

Ярослав постав проти батька першим та відмовився сплачувати щорічну данину Києву, чим страшенно розгнівав Володимира. Батько навіть почав збирати військо, щоб покарати непокірного сина, якому він доручив одне з найсильніших своїх володінь! Прознавши про ці приготування, Ярослав також почав збирати військо, запросивши собі на допомогу варягів.

Але війни батька із сином так і не сталося. У 1015 році князь Володимир помер у селі Берестові саме під час приготувань до походу на Новгород. За літописами, його сина Бориса, найвірогіднішого претендента на престол, тоді не було у столиці: батько відрядив його у похід на печенігів. Бояри, які

були прихильні до молодого князя, три дні приховували смерть Володимира, сподіваючися, що Борис встигне повернутися. Але цього вони так і не дочекалися та змушені були оголосити сумні новини і поховати князя за християнськими звичаями.

Тоді старший син Володимира Святополк прибув до Києва та заявив про своє право старшості. Подарунками, улаштуваннями та обіцянками він купив собі прихильність киян, і його було визнано київським князем. Цікавим є те, що сама по собі старшість ще не давала абсолютного права на стіл - необхідно було ще й затвердити його народною згодою, особливо у такі часи, коли навколо було ще кілька претендентів.

Та куплена прихильність киян була досить хиткою. За офіційною історією Святополк відчував, що діти християнської царівни Борис та Гліб становлять самим своїм існуванням страшну загрозу його владі, адже вони мали перед ним моральну перевагу, а також могли запросити на допомогу чужоземних родичів по лінії матері.

Особливо небезпечним суперником міг бути для нього Борис.

Як стверджують літописи, Святополк наказав вбити обох братів: Бориса доля наздогнала на річці Альті, поблизу Переяслава, а Гліба - на Дніпрі, біля Смоленська. Цікаво, що Борис не прагнув війни із Святополком і навіть перед своїм військом проголосив, що не піде супротив старшого брата та визнав його право на київський стіл. Теж саме і Гліб - він був ще досить юним і довірливо відправився до старшого брата висловити йому свою прихильність та покору. Але це не врятувало обом братам життя.

Третій брат Святослав, дізнавшись про загибель Бориса та Гліба, спробував втекти до Угорщини, але його наздогнали у Карпатських горах і теж вбили.

Борис та Гліб. Псковська ікона.

Навіть у ті жорстокі часи подвійне вбивство братів Бориса та Гліба дуже вразило тогочасне суспільство. Обох нещасних юнаків причислили до святих мучеників. Вони одними з перших стали вважатися святими покровителями княжого роду та охоронцями Руської землі. Святослава ж не удостоїли такої честі можливо тому, що Бориса та Гліба піднесло в очах церкви їх народження від матері, яка принесла із собою християнство на ці землі.

16 Про усі ці події Ярослав дізнався не відразу. У Новгороді він все ще готувався до війни із батьком. Він зібрав та поселив у місті варязьке військо. Але відчайдушні скандинавські воїни-найманці, на жаль, поводили себе у Новгороді як завойовники у підкореному місті: вони почали бешкетувати, ображати новгородців та їх жінок і скоро проти себе налаштували більшість населення. Новгородці ніколи не терпіли образ - вони змовилися та винищили варягів у дворі якогось Поромоні. Це розгнівало Ярослава, адже він розраховував на варягів у війні! Обурений князь, нібито задля примирення, запросив до себе новгородських бояр, що вчинили розправу над варягами, але наказав перебити усіх гостей.

Цей підступний вчинок відвернув новгородців і від Ярослава. Але саме у цей час прибув лист від сестри Ярослава, княжни Предслави, у якому вона попереджала брата про смерть Володимира, захоплення Києва Святополком та розповідала про вбивство трьох братів. Треба було щось діяти!

Ярослав у розпачі зібрав народне віче й перед усім новгородським людом каявся у своєму підступному вчинку, жалкував про те, що сталося, обіцяв сплатити родині кожного вбитого за його наказом новгородця віру та благав про допомогу. Він запитував, чи погодяться новгородці підтримати свого князя у війні із Святополком. Бояри порадилися та відповіли, що: «Хоча, княже, ти й перебив нашу братію, але ми можемо за тебе боротися...».

Ця поблажливість була не випадковою, адже новгородців ще раніше обтяжувала залежність від Києва, а при Святополкові вона мала б стати ще сильнішою. Тому вони піднялися не стільки на боротьбу за Ярослава, скільки проти влади Києва. У подальшому Ярослав дотримався слова й звільнив Новгород від безпосередньої влади Києва, повернувши місту стародавню самобутність.

ОСТАННЯ БИТВА ІЗ СВЯТОПОЛКОМ

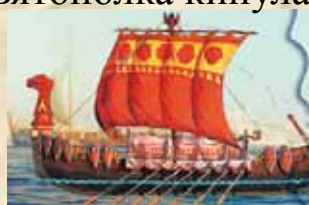

*Битва Ярослава Мудрого із Святополком.
Мініатюра у Радзивілівському літописі, XV ст.*

17

Дуже скоро у 1016 році Ярослав виступив у похід на Київ із новгородцями, яких зібралося до 40000! З ним також було близько 1000 варягів під орудою конунга Еймунда, сина норвезького ярла Ринга.

На зустріч цьому військові виступив Святополк із киянами та печенігами. Ворогуючі брати зустрілися під Любечем. Обидва їх війська стояли навпроти один одного по різних берегах Дніпра та довго, цілих три місяці, не наважувалися першими зробити спробу перейти Дніпр. Побачивши обережність ворога, кияни сміялися з новгородців, кидали їм образливі слівця. Нарешті новгородці стали підбурювати князя на рішучі дії, і військо переправилося на інший берег. Через одного з київських воєвод, який виявив прихильність до Ярослава, стало відомо, що ввечері Святополкова дружина буде щось святкувати. Ярослав наказав напасти вночі. Новгородці за його наказом обв'язали хустинами голови, щоб відрізняти один одного серед битви. Напад відбувся раптово, коли дружина Святополка веселилася та пила. Кияни були притиснуті до скутого льодом озера, а печеніги не могли їм допомогти, адже стояли за озером. Дружина Святополка кинулася на лід, але той не витримав

і багато хто потонув.

Розбитий Святополк втік до Польщі, до свого тестя короля Болеслава Хороброго, а Ярослав урочисто увійшов до переможеного Києва.

На цьому, однак, жорстока боротьба між братами не скінчилася. Вже у 1018 році Святополк повернувся і напав на Київ разом із королем Болеславом Хоробрим, який привів своє могутнє військо. Ярослав не був готовий до війни, його дружина не вистояла. Князь із залишками війська вимушений був втекти до Новгороду.

Король Болеслав дійсно був хоробрим воїном і скоро оволодів Києвом. Але він не збирався повертати київський престол Святополкові - він сам посів у Києві та розпочав жорстоко насаджувати свою владу: король розселив по містах свою дружину, що поводитися із місцевими жителями, як із рабами, збирав данину з підлеглих земель. Це скоро роздратувало і самого Святополка, і киян. Нарешті кияни, зі згодою Святополка, почали побивати поляків і вигнали загарбників. Але король Болеслав втік, захопивши із собою княже майно та Ярославових сестер - він колись сватав одну із них, Предславу, але одержав відмову. Тепер він забрав її силою.

Ярослав у той час прибув до Новгороду, зібрав нове військо, та, підбурюваний новгородцями, знову рушив на Київ. Дізнавшись про це, Святополк звернувся до печенігів, адже на поміч киян він вже не покладався. Люди добре пам'ятали, хто привів польських загарбників.

Битва між військом Ярослава та дружиною Святополка відбулася на річці Альті. Цього разу вороги зішлись при сході сонця, але перемога дісталася Ярославові. Святополк був розбитий. На нього, за словами літописця, найшов такий жах, що він кинувся із бою з криком: «Женуться, за мною женуться!», хоча переслідування не було. Він постійно повторював, що за ним женуться, хоча ті, хто супроводжував його, не бачили нікого. Напевно поранений Святополк перебував у якомусь несвідомому стані. Його подальшу долю літопис описує досить стримано: «Святополк забіг кудись у пустелю між чехами і ляхами» і там скінчив життя. Ім'я його стало символом підступу та братовбивства, і до історії Святополк увійшов, як Святополк Окаянний.

Однак сучасні дослідники припускають, що звинувачення Святополка у подвійному братовбивстві були, насамперед, вигідні самому Ярославові.

У 1834 році професор Санкт-Петербурзького університету Сенковський

переклав російською мовою знамениту скандинавську «Еймундову сагу», яка зображує ті самі події інакше, ніж офіційний літопис.

У цьому історичному документі спокійно розповідається про те, що ярл Еймунд разом із своєю варязькою дружиною був найнятий Ярославом Мудрим, щоб битися із князем Борисом (у сазі князя Ярослава називають на скандинавський манер «конунг Ярїцлейв» (konungr Jarizleifr)), а Бориса - «конунг Бурїцлейв» (konungr Búrizlafr)). Тож варяги напали на невелике військо Бориса і позбавили молодого князя життя у власному наметі, піднявши його на списи й перебивши його охоронців. Цікаво, що вбивство Бориса у сазі зображене саме так, як у офіційному літописі було описане вбивство Бориса Святополком. Деякі дослідники на базі саги про Еймунда підтримували гіпотезу, що загибель Бориса дійсно «справа рук варягів, підісланих Ярославом Мудрим у 1017 році», беручи до уваги те, що князі Ярослав, Брячислав та Мстислав відмовилися визнавати Святополка законним володарем Києва.

Відомо, що після смерті князя Володимира лише два брати - Борис та Гліб - оголосили про свою вірність новому київському правителеві й зобов'язалися «шанувати його, як отця свого». Для Святополка було б досить дивним вчинком вбивати двох своїх союзників.

Хоча гіпотеза Сенковського доводить можливу причетність Ярослава Мудрого лише до вбивства князя Бориса (про Гліба у сазі не згадується), але вона жваво обговорюється, має багато своїх прихильників та противників.

19

НА КИЇВСЬКОМУ ПРЕСТОЛІ - ПЕРШІ КРОКИ НОВОГО КНЯЗЯ.

20

Після перемоги у битві над річкою Альтою 1019 року, Ярослав Мудрий остаточно утвердився на київському престолі.

Цього ж року він одружився на дочці шведського короля Олафа, Інгігерді, яку на Русі охрестили співзвучним ім'ям Ірина. У якості весільного дару від чоловіка Інгігерда отримала місто Альдейгаборг (Ладога) із прилеглими землями, що отримали відтоді назву Інгерманландії (землі Інгігерди).

Цікаво, що першим до Інгігерди сватався конунг Норвегії Олаф Харальдсон, а сама Інгігерда навіть виявляла до нього прихильність. Закоханий у красуню Інгігерду, Олаф Норвезький навіть присвятив їй кілька віршів - віс, що дійшли до нашого часу. Однак шведський король Олаф через особисту неприязнь відмовив норвежському конунгові та домовився про заручини дочки із Ярославом - на той час такий шлюб здавався королеві набагато вигіднішим. Це свідчить про важливу роль Київської Русі у політичних реаліях того часу.

Норвежський конунг дуже засмутився, але згодом одружився на молодшій сестрі Інгігерди, Астрід. У подальшому його рід підтримував дружні стосунки із родом Ярослава.

У перші роки правління князю Ярославові прийшлося доводити свою вправність правителя і на полях битв, і у політиці. Так, у 1020 році племінник Ярослава, Брячислав, напав на Новгород, але на зворотному шляху був розбитий Ярославом на річці Судом. Він втік, залишивши полонених і награване. Ярослав переслідував його і змусив у 1021 році погодитися на мирні умови, призначивши йому в спадок два міста Усвят і Вітебськ.

У 1023 році знов стався неспокій - брат Ярослава, тмутараканський князь Мстислав, напав зі своїми союзниками хазарами і касогами та захопив Чернігів і все Лівобережжя Дніпра, а у 1024 році Мстислав переміг війська Ярослава під керівництвом варяга Якуна під Лиственем (біля Чернігова).

Літопис згадує Мстислава із захопленням і навіть з прихильністю. Його змальовують могутнім лицарем: міцним тілом, з великими очима, відважним воїном, який готовий був у чесному двобої вирішувати долю битви. Саме цей сміливий князь, одержавши перемогу, простягнув дружню руку переможеному братові. Мстислав переніс свою столицю у Чернігів, а потім направив послів до Ярослава, що втік до Новгороду, та запропонував розділити по-братські землі по Дніпру і припинити війни: «Сідай у своєму Києві, ти - старший брат, а мені хай буде ця сторона...».

21

Через два роки Ярослав, зібравши велике військо, повернувся до Києва та уклав із Мстиславом мир у Городці, погодившись з його мирними пропозиціями. Брати розділили землі по Дніпру: Лівобережжя зберігалося за Мстиславом, а правобережжя за Ярославом. Однак Ярослав, будучи вже великим князем Київським, волів перебувати у безпечному Новгороді аж до 1036 року (року смерті Мстислава). Управління державою він здійснював за допомогою посадників, яким довірив правління у Києві.

Роль Київської Русі під рукою Ярослава все зростала. Скоро слава про цю прекрасну і багату землю та її могутнього правителя розлетілася крізь, докотилася вона навіть до віддалених європейських королівств. Тепер до Київській Русі у пошуках захисту прибували навіть королі та імениті вигнанці західного світу: коли у 1025 році син Болеслава Хороброго Мешко II став королем Польщі, то два його брати, Безпрім і Отто, були вигнані з країни і знайшли притулок у Ярослава.

У 1028 році норвезький король Олаф (згодом прозваний Святим), був змушений тікати до Новгороду. Він прибув туди разом із п'ятирічним сином

Магнусом, залишивши у Швеції його мати Астрід. У Новгороді Інгігерда, зведена сестра матері Магнуса, дружина Ярослава і колишня наречена Олафа, наполягла на тому, щоб юний Магнус залишився у Ярослава на вихованні, коли Олаф вирішив повернутися до Норвегії у 1030 році. І дійсно, король Олаф загинув у битві за норвезький престол, але його син був у безпеці.

Як правитель, Ярослав на початку свого правління розширяв межі своїх володінь підкоренням нових земель. У 1029 році, допомагаючи братові Мстиславу, Ярослав здійснив похід на ясів, вигнавши їх з Тмутаракані. У 1030 році Ярослав перемиг чудь і закрив місто Юр'єв (нині Тарту, Естонія). У тому ж році він взяв Белз у Галичині.

Коли проти короля Мешка II у Польській землі піднялося повстання, Ярослав та Мстислав, підтримавши претензії Безпріма на польський престол, зібрали велике військо, разом пішли на поляків та відвоювали міста Перемишль і Червен, які колись захопив польський король Болеслав Хоробрий. Також вони завоювали й польські землі. Вони взяли у полон безліч поляків, поділили їх та розселили: Ярослав вздовж річки Рось, а Мстислав на правобережжі Дніпра. Незадовго до цього у тому ж 1031 році король Норвегії Харальд III Суворий, зведений брат Олафа Святого, втік до Ярослава Мудрого і служив у його дружині. Як прийнято вважати, він брав участь у кампанії Ярослава проти поляків, а згодом Харальд став зятем Ярослава - одружився на його дочці Єлизаветі.

У 1034 році Ярослав поставив новгородським князем свого сина Володимира. Раптово у 1036 році під час полювання помер брат Ярослава, князь Мстислав, і Ярослав, нарешті, об'єднав під своєю владою лівобережні землі, ставши єдиним володарем могутньої Київської держави, окрім Полоцького князівства, яке виділено було Володимиром Святим у спадок роду Ізяслава.

Мабуть побоюючись будь-яких домагань на київське князювання, Ярослав через якийсь наговір, заточив свого останнього брата, наймолодшого з Володимировичів - псковського князя Судислава - у темницю (поруб), де той і пробував багато років, доки його не звільнили нащадки Ярослава. Тільки після цих подій Ярослав вирішив переїхати з двором із Новгорода до Києва.

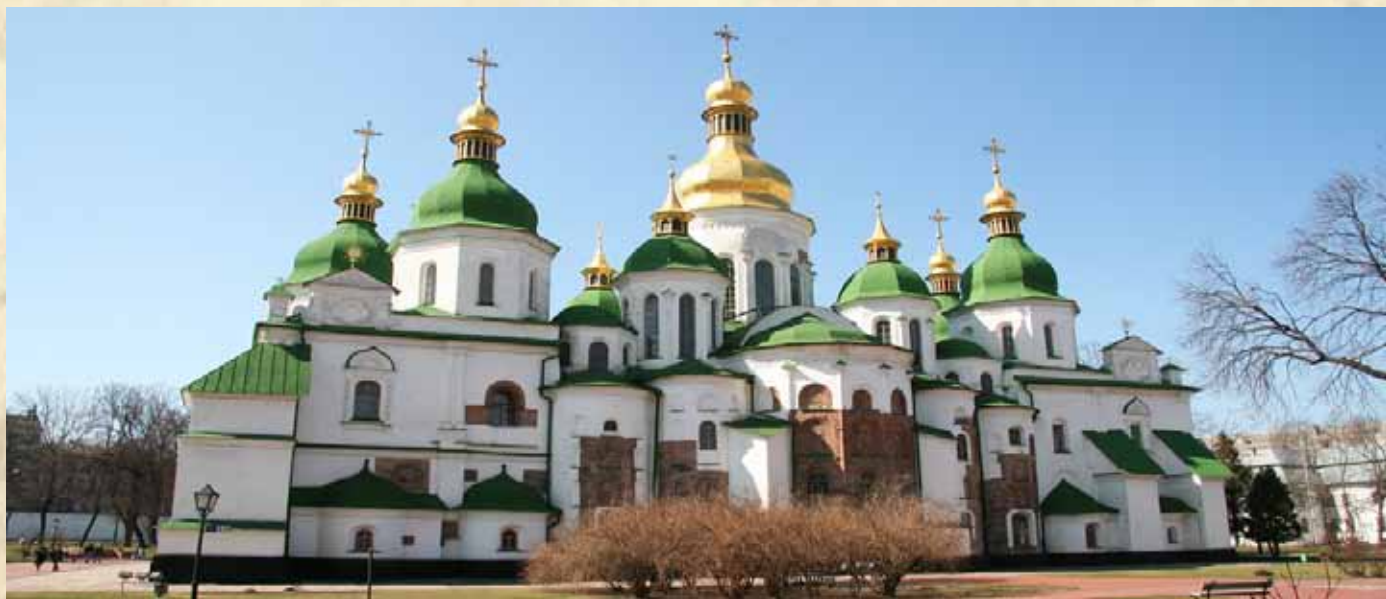
З цього часу Ярослав Мудрий почав наводити лад у державі, яку довгий час роздирали війни із чужинцями та внутрішні суперечки князів.

Першим чином, він розгромив біля Києва печенігів і, нібито, на місці

перемоги над ними почав будувати у 1037 році Софійський собор. Але останні дослідження Софії Київської спростували це твердження літопису. За аналізом графіті, а також за іноземними писемними пам'ятками, зокрема, німецькими (Хроніка Титмара Мерзебурзького), Собор святої Софії був закладений раніше.

Собор святої Софії у Києві

У 1038–1042 роках Ярослав вів успішні походи проти литовських племен ятвягів, проти Мазовії, проти прибалтицько-фінських племен ямь і чудь.

Боротися прийшлося навіть із Візантією - там вбили руського купця, тож у 1043 році Ярослав підготував під проводом свого сина Володимира і воєводи Вишати похід на Візантію, який закінчився поразкою. Багато руських воїнів потрапило у полон чи загинуло, хоча сам Володимир щасливо відбив напад та повернувся додому із своїми воїнами. Та через три роки сторони не лише уклали мир, а ще й візантійський імператор Костянтин віддав за сина Ярослава Всеволода свою дочку. Полонених повернули додому.

ДОСЯГНЕННЯ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА.

24

Під час правління Ярослава Володимировича Київська Русь перетворилася на могутню європейську державу.

За Ярослава Мудрого на землях Київської Русі поширилося, зміцнилося і закріпилося у свідомості людей християнство, а також оформилися організаційна структура і церковна ієрархія: у 1039 році було документально затверджено Київську митрополію, що перебувала в юрисдикції константинопільського патріарха.

Ярослав не лише впорядкував церковний устав, яким визначалися права церкви та духовенства. Окрім призначення митрополитів на київську кафедру, Церква Київської Русі користувалася автономією. До того ж у 1051 році за ініціативою Ярослава собор місцевих єпископів поставив шановного русина Іларіона Митрополитом Київським. Цього часу почалося заснування перших монастирів на Русі: св. Юрія, св. Ірини і славного Києво-Печерського, що стали важливими осередками духовності, культури та освіти.

***Поставлення Іларіона митрополитом у Софії Київській.
Мініатюра Радзивілівського літопису. XV ст.***

25

За часів Ярослава Мудрого сталася і національна еволюція у Київській державі: значно послаб варязький вплив - він залишився тільки у колі військової дружини, а державні діячі усі поступово стали призначатися з шанованих місцевих жителів. Можна пригадати серед них згадуваних у літописі Вишату, Івана Творимирича, Костянтина, сина Добрині та інших.

Своє історичне прозвання «Мудрий» Ярослав отримав, у першу чергу, за власні якості. Він був високоосвіченою людиною того часу і натхненно дбав про освіту і культуру свого народу: заснував при Софійському соборі школу, до якої приймали не лише дітей бояр, але й простолюдинів, зібрав величезну бібліотеку, рівної якій не було у Європі, запросив з Візантії вчених, митців, духовних діячів. За наказом Ярослава Мудрого у Києві почалася робота над перекладом грецьких та інших книг церковно-слов'янською мовою, а також багато книжок було переписано. Саме у той період був створений перший літописний звід. Іноземні гості дивувалися: у Київській Русі письменними були майже усі - навіть жінки та діти! На ті часи це було справжнім дивом.

Проявив себе Ярослав і справжнім розбудовником міст, засновником численних оборонних фортець та укріплень, який прагнув зміцнити обороноздатність держави.

Завершено було розпочате ще його батьком Володимиром Святим розширення меж столиці Русі міста Києва: тут постали нові оборонні вали (за одним із них прокладено сучасну вулицю Ярославів Вал), збудовано було Золоті ворота, Лядську браму, Жидівські ворота, Георгіївський та Ірининський собори, а також величний Софійський собор, у якому згодом поховали в саркофазі самого Ярослава Мудрого та його дружину Ірину (Інгігерду).

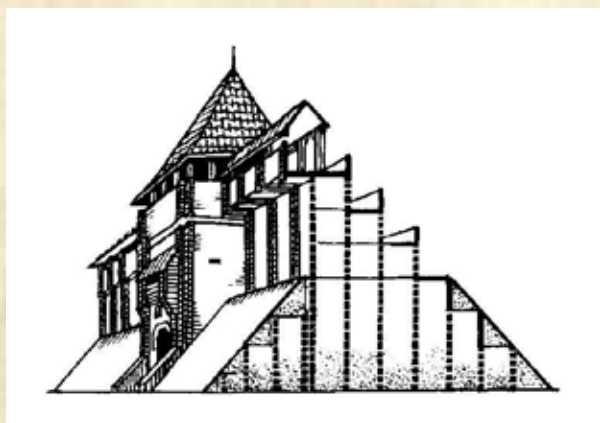
26

Колишній вигляд «Золотих воріт»

Сучасний вигляд «Золотих воріт»

*«Лядська брама» та київські міські квартали у районі Софійської площі
XI – XIII ст. Реконструкція.*

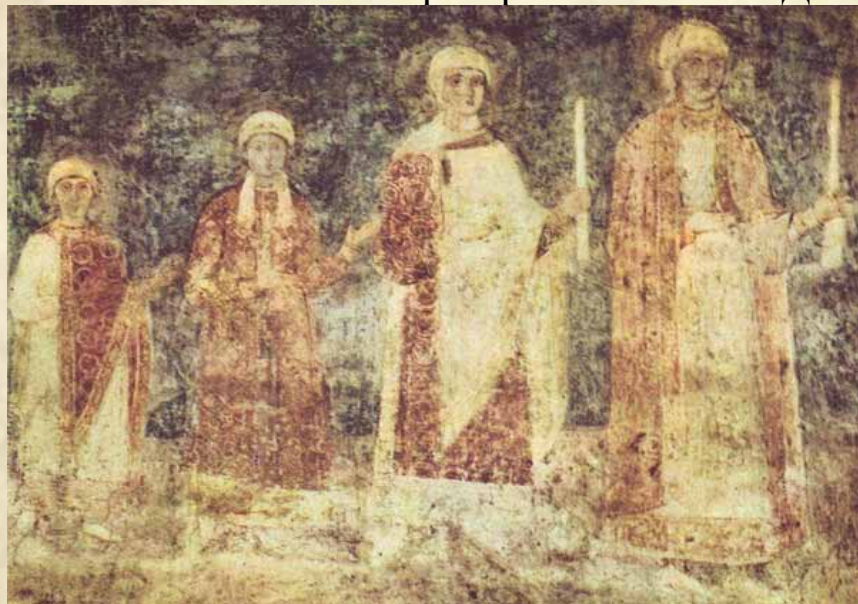

Щоб охороняти свою державу проти нападів кочовиків, Ярослав укріпив південний кордон. Тут постали міста Гюргів (нині - Біла Церква), Турів, розбудовано було Чернігів, Володимир-Волинський, міста над річками Россю і Трубежем: Корсунь, Канів, Переяслав, а також фортифікації над Сулою - Лубни, Лукомль, Воїнь.

Окремим значним успіхом Ярослава було й встановлення династичних зв'язків із найвпливовішими королівськими дворами Європи. При дворі Ярослава Мудрого знаходили притулок колишні й майбутні монархи: норвезький Олаф II Святий, англійський Едмунд Залізний Бік та його син Едвард Вигнанник. Ярослав Мудрий був у союзі з германськими королями Генріхом II, Конрадом II і Генріхом III.

Князя Ярослава називали «Тестем всієї Європи», адже він укріплював міжнародні зв'язки укладанням династичних шлюбів. На знак миру Ярослав видав свою сестру Добронігу-Марію заміж за короля Польщі Казимира. Цей шлюб було укладено паралельно із іншим - на знак союзу із Польщею син Ярослава Ізяслав одружився із сестрою короля Казимира - Гертрудою.

Як згадувалося раніше, син Ярослава Всеволод був одружений із дочкою візантійського імператора Костянтина. Дочка Ярослава Єлизавета вийшла

ла заміж за норвезького короля Гаральда, який довгий час перебував при дворі Ярослава і саме там вперше побачив цю холодну красуню, якій присвятив вірші, що дійшли до нашого часу. Сини Ярослава, вірогідніше за все це були В'ячеслав та Святослав, були одружені на німецьких княжнах.

*Дочки Ярослава: Ганна, Анастасія, Єлизавета, Агата.
Фреска Софійського Собору*

Але найвідомішим династичним шлюбом, який влаштував Ярослав, стало одруження французького короля Генріха I на дочці Ярослава Ганні.

Королева Ганна Ярославна залишила по собі гучну славу та досі вважається однією з найвпливовіших жіночих постатей у історії Франції.

Вона мала витончену слов'янську вроду, була високоосвіченою і начитаною, знала кілька мов, зокрема, грецьку та латину, мала гострий розум та незламну волю.

Вражений її чеснотами король Генріх, який хоча й був вже в літах, але не вмів писати й читати, в усьому розділив із нею владу: радився із дружиною з усіх особистих та державних питань і навіть дозволяв їй відвідувати військові наради, приймати послів, підписувати державні папери, тощо. Коли королева народила Генріхові сина, радощам короля не було меж - він дуже кохав дружину, а вона згодом також дуже припала до нього та поважала свого чоловіка.

Ганна Ярославна, королева Франції.

Цікавим є той факт, що Святе Євангеліє, написане давньоруською мовою, яке королева привезла із собою з Київської Русі на згадку про рідну землю, стало тою святою книгою, на якій покоління французьких королів складали присягу на вірність, вступаючи на трон. Нині ця унікальна книга зберігається у Реймському соборі.

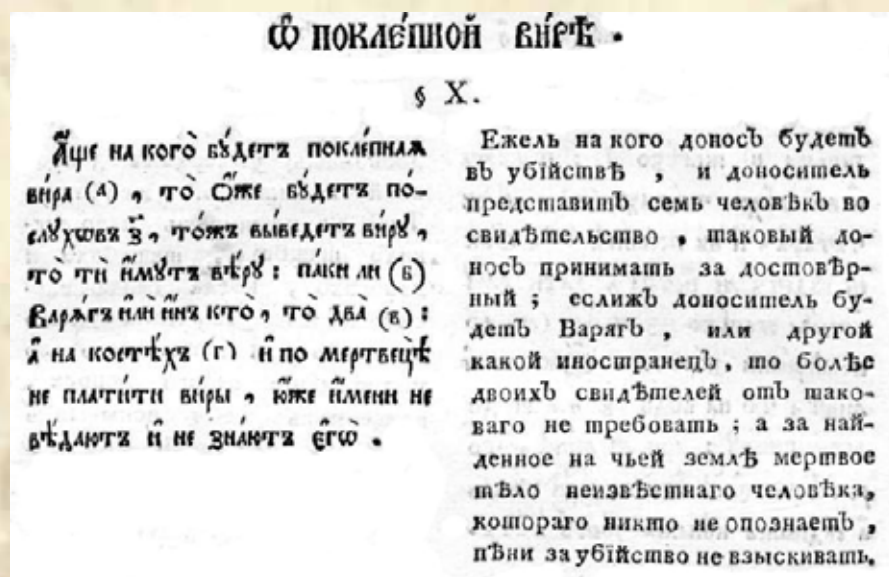

Реймське Євангеліє - зберігається у Реймському соборі у Франції

Але найбільшої слави досяг Ярослав своїми справами внутрішнього устрою держави. Так, для укріплення влади та з метою впорядкування правових і соціальних відносин громадян, ним було укладено збірник законів, так звану Правду Ярослава, що становить найдавнішу частину законів руського права - «Руської Правди».

До нашого часу дійшло кілька примірників «Руської правди», найстаріший з них датується XIII сторіччям.

Перші 17 статей документу без сумніву були створені за часів правління Ярослава, а інші доповнені вже його наступниками.

«Руська правда», зокрема, багато уваги приділяла системі правосуддя і встановлювала розміри та види відшкодування втрат сторонами.

29

Переклад уривку зі збірки законів Київської Русі «Руська Правда»

Київська Русь за Ярослава Мудрого стала великою і могутньою державою Європи, досягнувши на ті часи найвищого розвитку. Щоб зберегти цілісність своєї держави, а також забезпечити права своїх синів, Ярослав встановив систему наслідування (сеньйорату), згідно із якою старший брат Ізяслав дістав великокняжий престол у Києві, Святослав — Чернігівщину, Муром і Тмутаракань, Всеволод — Переяславщину, Суздаль і Ростовщину, Ігор — Володимир-Волинський, В'ячеслав — Смоленщину.

Настанова Ярослава синам.

Останні роки життя Ярослав провів у Вишгороді. Перед смертю він зібрав синів й дав їм свою батьківську настанову жити у братській любові та мирі. Йому здавалося, що він дуже розумно та справедливо розподілив між синами землі.

На жаль, по смерті Ярослава його п'ять синів розгорнули жорстоку боротьбу за владу. Цей період відомий у історіографії, як Тріумвірат Ярославичів. Відтоді почався розпад Київської Русі - вже через півтора століття вона фактично перестала існувати як єдина держава.

Ярослав був похований у Софії Київській у шеститонному мармуровому саркофазі, що колись належав Папі Римському Клименту - батько Ярослава, князь Володимир, привіз цей саркофаг з візантійського Херсонесу, коли захопив місто у одному з військових походів.

Саркофаг зберігся до нашого часу. До недавня вважалося, що у ньому досі перебувають недоторкані останки Ярослава та його дружини Інгігерди, але відкриття саркофагу у 2009 році несподівано виявило шокуjące зникнення мощів. Точне місце їх перебування, на жаль, досі не встановлено, але існує кілька версій. Пошук триває.

КАНОНІЗАЦІЯ.

9 травня 2004 року Священний Синод Української православної церкви (Московський патріархат) у зв'язку із 950-ю річницею від дня смерті князя Ярослава, благословив внести в святці УПЦ та встановити день пам'яті св'ятому благовірному великому князю Київському Ярославу Мудрому у день його упокоєння 4 березня (20 лютого за старим стилем). При цьому було підтверджено, що згідно із традицією, яка склалася, він почитається, як небесний покровитель державних діячів, юристів, прокурорів, будівничих храмів, бібліотекарів, наукових працівників, вчителів та студентів.

Помісний Собор 2008 року Української православної церкви (Київський Патріархат) у зв'язку з 1020-літтям Хрещення Київської Руси-України, благословив приєднати благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого до лику святих для загального церковного шанування і занести його ім'я у православний церковний календар. Чесні останки благовірного князя Ярослава вважати святими мощами та віддавати їм належне шанування. Благословити будівництво храмів на честь благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого. Пам'ять благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого святкувати 4 березня (20 лютого), в день його упокоєння.

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ЯРОСЛАВА І ВОЛОДИМИРОВИЧА

ЗОВНІШНІСТЬ.

32

Дослідженням мощів князя Ярослава займався у 30-х роках XX століття відомий вчений Михайло Герасимов. Саме він за кістками черепа встановив і відтворив зовнішність Ярослава. У князя переважали риси, притаманні слов'янам Наддніпрянщини. Він був людиною високою на зріст (близько 175 см), із середнім видовженим обличчям, різко випнутим носом дещо хвилястої форми та з тонко окресленими, відносно неширокими вилицями.

У Іпатіївському літописі від 6524 (1016) року, розповідаючи про війну Ярослава із Святополком, автор зазначав, що Ярослав був кульгавим (за текстом літопису з цієї його вади насміхалися вороги). У іншому місці літопису було описане поранення, яке отримав князь під час битви. Дослідження мощів князя з надзвичайною точністю підтвердили обидва ці факти. Це остаточно утвердило думку вчених, що знайдені у саркофазі рештки належать саме князеві Ярославу Мудрому.

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ ЯРОСЛАВА І ВОЛОДИМИРОВИЧА

Сестра Ярослава Марія-Доброніга була дружиною польського короля Казимира I Відновителя.

СИНИ

Від першої дружини Ганни (†1018):

- Ілля 1020 (?) - князь новгородський.

Від дружини Інгігерди (Ірини) — дочки шведського короля Олафа (Olof):

- Володимир (*1020 — †1052) — можливо був одружений з Одою, дочкою графа Леопольда зі Штаде біля Бремену;
- Ізяслав (*1024 — †1078) — в 1040 році був одружений з Гертрудою, дочкою польського князя Мешка II;
- Святослав (*1027 — †1076) — був одружений з Одою, онукою цісаря Генріха II;
- Всеволод (*1030 — †1093) — в 1046 році був одружений з Марією, дочкою імператора Костянтина Мономаха;
- Ігор (†1060) — був одружений з германською принцесою Кунігундою, графинею Орламіндською;
- В'ячеслав (1034 — †1057).

33

ДОНЬКИ

- Єлизавета Ярославна (Еллісіф) (†1076) — вийшла за норвезького короля Гаральда III Суворого;
- Анастасія Ярославна (Агмунда) (†1097) — вийшла за угорського короля Андраша I;
- Анна Ярославна (Аньєс) (†1077) — вийшла за французького короля Генріха I.
- Агата Київська — дружина англійського короля Едварда Вигнанця.

ТАЄМНИЦЯ КНЯЖОГО САРКОФАГУ.

34

У вересні 2009 року українські вчені планували розпочати дослідження рештків київського князя Ярослава Мудрого, що, як вони були впевнені, недоторкані зберігалися у саркофазі Софійського собору у Києві.

Дослідники прагнули найсучаснішими методами вивчити моці князя, досконально відтворити його зовнішність, дізнатися, якими хворобами він хворів, якого зросту й віку був, тощо. Вони планували прослідкувати його генетичний зв'язок із існуючими європейськими королівськими династіями, адже відомо, що Ярослав був «Тестем всієї Європи».

Це мало стати грандіозним дослідженням із унікальними висновками!

За архівними документами саркофаг відкривали лише тричі. Вперше це відбулося у 1936 році: у саркофазі знайшли купу перемішаних кісток: було визначено, що це два кістяки - чоловічий, жіночий і кілька кісточок дитини. Ті перші задокументовані досліді були досить ретельні та прогресивні на той час. Було встановлено, що чоловічий кістяк із значною мірою вірогідності на-

лежав саме Ярославові, а жіночий - невідомій жінці, ймовірно його дружині Ірині. Рештки дитини, вірогідно, потрапили сюди випадково.

У 1939 році мощі вивезли до Ленінградського інституту антропології для ще більш ретельного вивчення. Сам ковчег повернули до саркофагу лише у 1964 році. Але мощі з Ленінграду привезли ще у 1940 році і, за документами, вони зберігалися у фондах. Передбачалося, що обидва кістяки чоловіка та жінки були дбайливо розібрані, покладені до скляного сосуду, запечатані у ковчегу та розміщені у саркофазі.

Та коли вчені відкрили саркофаг у 2009 році - їх чекав абсолютно непередбачуваний сюрприз! Вони знайшли у ковчезі лише один скелет та купу старих радянських газет! Хоча все це вже було підозріло й не відповідало актам, вони ще сподівалися, що перед ними рештки Ярослава Мудрого.

Після томографічних, антропологічних, рентгеноскопічних досліджень з'ясувалося, що в саркофазі — рештки жінки. Сучасними методами вдалося визначити, що незнайомка з саркофагу має антропологічні характеристики скандинавського типу. Вчені припускають, що скелет з Софії належить дружині Ярослава Інгігерді (у хрещенні Ірині), який й було віднайдено вперше разом із кістяком Ярослава у 1936 році. За літописами Інгігерда померла в 1050 році у віці 56 років, що відповідає орієнтовному вікові жінки, чії кістки виявили у саркофазі. По-друге, кістки черепа підтверджують, що скелет належить до скандинавського типу, а Інгігерда була дочкою шведського короля. По-третє, хоча офіційно вважається, що дружина Ярослава похована в Софійському соборі у Новгороді, де її мощі шануються як святі, але при цьому існує паралельна версія, що вона покоїться в Софії Київській.

Відомий ленінградський антрополог Вольф Гінзбург, під керівництвом якого проводилося дослідження обох скелетів у 1939 році, тоді ж домогся дозволу проводити дослідження й тих рештків, які зберігаються у Новгороді і нібито належать Інгігерді. За його звітом, новгородське поховання теж належить до XI століття, також переважає скандинавська расова відмінність, а череп схожий на той, що в похованні у Києві, але та жінка померла більш молодою — у 30-35 років.

На думку професора-антрополога Сергія Сегеди, що входить до складу комісії з вивчення рештків, новгородське поховання могло належати першій дружині Ярослава, Ганні, адже за деякими літописними свідченнями у князя

могла була ще й дружина Ганна, яка померла молодою. Про неї мало що відомо, набагато більше інформації про другу дружину, Інгігерду.

Однак усі ці безперечно цікаві відкриття не пояснювали таємничого зникнення мощів Ярослава Мудрого! Після широкого розголосу даного факту у пресі, справжнього збурення у наукових і державних колах, а також активних пошуків й журналістських розслідувань, почала складатися справжня картина зникнення мощів Ярослава - цієї безцінної історичної пам'ятки й духовної святині. Поступово почала формуватися реальна версія перебігу подій. Виявилося, що музейні працівники давно здогадувалися про зникнення мощів, але не мали можливості це підтвердити та перевірити, адже з часів першого відкриття саркофагу минуло багато часу, змінилося багато керівників і майже не залишилося свідків.

ВЕРСІЯ ПРО ДІАСПОРУ

36

За однією з вірогідних версій, що активно обговорюється у суспільстві, мощі Ярослава зникли під час Великої Вітчизняної війни між 1941 - 1945 роками. Ймовірно, що у 1943 році їх було вивезено за кордон, і нині вони зберігаються в українській діаспорі (Українська православна церква США).

Їх пошуки тривають й на даний час.

УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У НАШ ЧАС

37

38

*Пам'ятник Ярославу Мудрому
у Києві (біля МАУП).*

*Пам'ятник Ярославу Мудрому
у Києві (біля Золотих Воріт).*

*Місце заснування Ярославля.
Пам'ятний знак.*

*Пам'ятник Ярославу Мудрому у
Ярославлі.*

*Ярослав Мудрий на Пам'ятнику
«1000-річчя Росії» у
Великому Новгороді*

39

*Пам'ятник Ярославу Мудрому у
Харкові.*

*Пам'ятник Ярославу Мудрому у
Білій Церкві.*

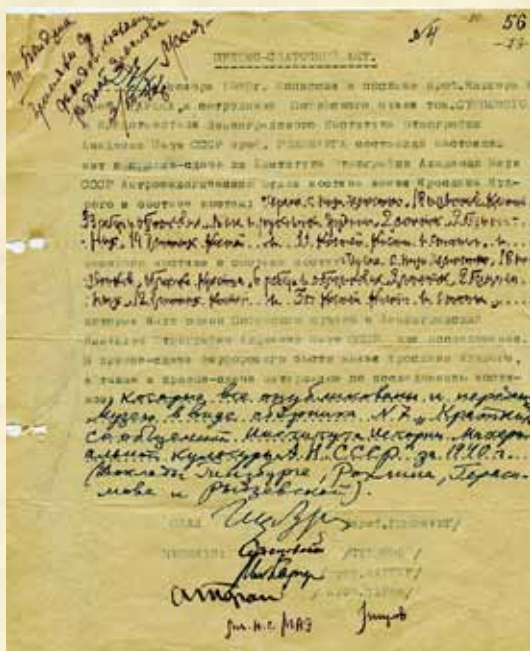
Ярослав Мудрий — пам'ятна срібна монета номіналом 10 гривень, випущена Національним банком України.

Ярослав Мудрий на банкноті номіналом 2 гривні зразка 1992-96 років.

Ярослав Мудрий на банкноті номіналом 2 гривні зразка 2011 року.

Акт про повернення останків до Софійського заповідника після проведення досліджень у Ленінграді, 1940 рік.

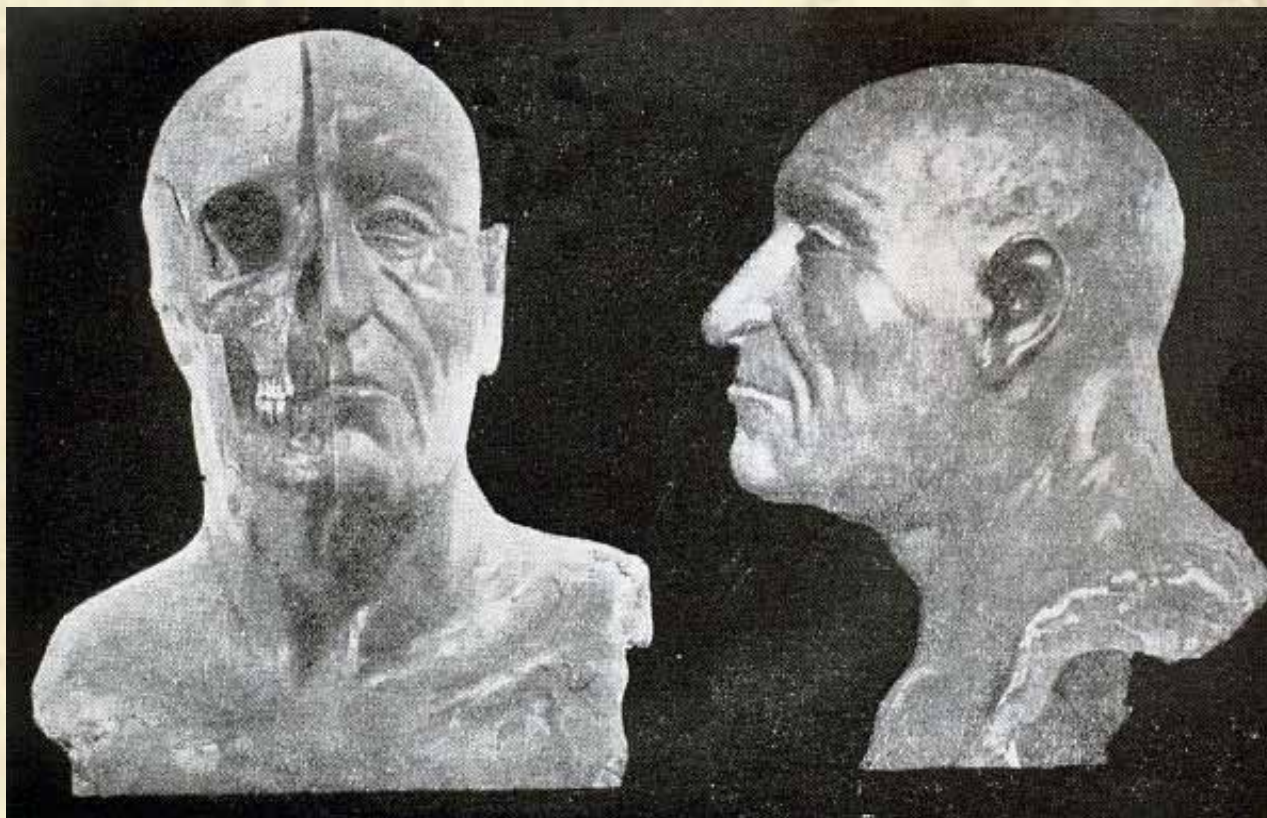

*Перемішані кістки у саркофазі.
Фото 1936 року
(перше відкриття саркофагу
Ярослава Мудрого).*

Відтворення зовнішності князя Ярослава за методом Михайла Герасимова.

41

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Аркас, М. Історія України - Русі / М. Аркас. - 3-те факс. видання. - К. : Вища школа, 1993. - 414 с. : іл.
2. Історія України в особах: IX–XVIII ст. - К. : Україна, 1993. - 396 с.
3. Костомаров, М. Галерея портретів : біогр. нириси : [для серед. та ст. шкіл. віку] / М. Костомаров; пер. з рос. М. Ілляш [упоряд. і передм. В. Замлинського]; худож. С. Семендяєв. - К. : Веселка, 1993. - 326 с. : іл. - (Золоті ворота).
4. Костомаров, Н. Господство дома Св. Володимира : русская история в жизне-описаниях ее главнейших деятелей / Н. Костомаров. - М. : Воениздат, 1993. - 767 с.
5. Толочко, П. Володимир Святий. Ярослав Мудрий / П. Толочко. - К. : Артєк, 1996. - 216 с. : іл.
6. Толочко, П. Ярослав Мудрий / П. Толочко. - К. : Альтернативи, 2002. - 272 с. : іл.
7. Україна : хронологія розвитку : давні слов'яни, Київська Русь. [Т. 2] / [авт., керівники проекту А.В. Толстоухов, В.О. Зубанов ; уклад. О.О. Григор'єва та ін.]. - [Київ] : [Кріон], [2009]. - 688 с. : іл., карт. - (Україна. Історія великого народу)
8. Хорунжий, Ю. Сага про Ярославових доньок / Ю. Хорунжий, Ю. Якимів. - К. : Бібліотека українця, 1997. - 40 с.
9. Чйон, Г. Русь вікінгів / Г. Чйон; переклад О. Сом - Сердюкова. - Ставангер : Кай Гансен, 2009. - 227 с. : іл.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОГЛЯД

«КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ І ВОЛОДИМИРОВИЧ - ЧАСИ МУДРОГО ПРАВЛІННЯ»

(З НАГОДИ СВЯТКУВАННЯ 1035-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ КИЇВСЬКОГО
ЯРОСЛАВА МУДРОГО (978-1054))

Укладач: В. В. Дорогих

44

Централізована бібліотечна система
Оболонського району м. Києва

Центральна публічна районна
бібліотека ім. О.С. Пушкіна

просп. Оболонський, 16, м. Київ, 04210

тел. (044) 419-84-11, 410-24-73

<http://ocls.kyivlibs.org.ua/>

